

NYHETSBRÉV 1:2017

(Publicerat 2017-01-20)

I. *The Market Myth* – Tomas Björkmans skarpsinniga och framsynta analyser av marknaden

Under julen roade jag mig bl.a. med att läsa [The Market Myth](#) (Fri Tanke, 2016). Den är skriven av [Tomas Björkman](#), dvs. mannen bakom [Stiftelsen Ekskäret](#) och en hel del annat. Och låt mig direkt säga att det är en mycket bra och utomordentligt läsvärd liten bok (166 sidor).

Men vad handlar den om? Allt finns faktiskt i titeln. Översatt till svenska skulle ju titeln kunna vara *Myter om marknaden*. Personligen är jag inte så förtjust i den moderna användningen av begreppet myt, men synonymer till den innebörd som Tomas Björkman syftar på är begrepp som vanföreställningar, villfarelser och illusioner.

Samtidigt finns det en poäng med att tala om myter om marknaden även om man med myter skulle företrädesvis syfta på gudasagor av något slag. För i den moderna tiden har ju marknaden kommit att inta en tung maktposition i ett modernt panteon där Mammon som övergud utlovar sina troende lycka och tillfredställelse genom evig ekonomisk tillväxt.

Men Björkman ägnar sig inte åt sådana svepande slängar. Även om han har sysslat mycket med affärer i sina dar så har han en naturvetenskaplig grundutbildning i fysik. Och i trohet mot den resonerar han sakligt och strikt i sin bok.

På ett sätt kan man säga att Björkmans bok är en soppa på en spik. Men en väldigt bra spik. För min egen del beskrev jag t.ex. denna ”spik” i efterordet till [Den vise VD:n](#) genom påståendet att ”När det gäller det ekonomiska systemet är alltså inte den centrala frågan att det fungerar som det gör utan om vi vill att det skall fungera som det gör. Och om vi på grund av dess konsekvenser kommer fram till att det vore bättre om det fungerade på något annat sätt än det gör för närvarande så blir slutsatsen att vi då bör försöka konstruera om det.”¹ Udden i mitt omdöme är alltså inriktat mot den mycket ”utbredda tron att det ekonomiska systemet måste fungera som det gör för närvarande. Att det alltså strängt taget är ett system av naturlagskaraktär.”² Och så tillfogar jag ”Men det ekonomiska systemet är och förblir en s.k. social konstruktion, dvs. människorna har konstruerat och uppfunnit de institutioner som sammantaget utgör det ekonomiska systemet. Men eftersom dessa sociala uppfinningar är ett led i en lång historisk process så uppfattar vi det mesta som givet – dvs. att det alltid har varit som det är – och inte som konstruerat och därmed som omkonstruerbart.”³

Björkmans spik är alltså insikten att marknaden (han talar alltså i första hand om marknaden och inte om det ekonomiska systemet) inte fungerar som den gör för att den är ett ”naturligt” eller givet tillstånd utan för att den är en social konstruktion, och dessutom en ständigt pågående social konstruktion. Och dessutom, anser Björkman, är medvetenheten om detta faktum i bästa fall diffus, men ofta närmast obefintlig. Vilket får till självklar följd att känslan av maktlöshet inför marknaden antar proportioner som liknar inställningen till en naturlag som gravitationslagen.

¹ Karl-Erik Edris, *Den vise VD:n*, (Edris Idé-Förlag, Trångsund, 2005), sid. 346.

² Ibid. sid. 346.

³ Ibid. sid. 346.

Och tänkandet kring möjliga förbättringar av marknadens funktion förlamas i praktiken av en sådan inställning.

Mitt favoritexempel på ett grundläggande fel hos det ekonomiska systemet är hur vi beräknar vinst. Jag tänker då inte som en nervös revisor som tror sig ha hittat några graverande fel i bokföringen utan jag tänker som så att om man ställer sig utanför det ekonomiska system och betraktar det som ett feedbacksystem så förstår ju alla att vinsten fungerar som en positiv återkoppling. Enkelt uttryckt är vinst som det ekonomiska systemets endorfiner, och det affärsbeteende som leder till störst vinst framstår som mest angeläget att upprepa.

Men i verkligheten får människans vinststyrda samlade ekonomiska beteende konsekvenser som är mycket bekymmersamma. Visst ökar välståndet för många, men miljöproblemen, klimatkonsekvenserna och de politiskt mycket svårhanterade växande ekonomiska ojämlikheterna gör det inte enkelt att säga att vårt sätt att beräkna vinst uppmuntrar rätt ekonomiskt beteende. Även en måttligt begåvad systemkonstruktör borde ju av sakläget kunna dra slutsatsen att det måste vara så att sättet att beräkna vinst döljer kraftiga kostnader. Att vi i själva verket plundrar jordens resurser samtidigt som vi lyckas räkna på ett sätt som gör att vi tycker oss kunna betrakta det hela som något som bör beskrivas som vinst.

Och när jag diskuterar dessa ting lite mer detaljerat i efterordet till *Den vise VD:n* så drar jag den drastiska slutsatsen att ”vinst måste vara resultatet av upprepningsvärt ekonomiskt beteende. Och icke upprepningsvärt ekonomiskt beteende skall ge förlust. Om inte detta fungerar tappar systemet kontakten med den ekologiska verklighet som vi människor är inskrivna i. Då handlar det inte längre om hushållning, utan om skövling.”⁴

Även om Björkman kommer i beröring med den här typen av övergripande perspektiv på ekonomin mot slutet av sin bok börjar han inte där. Utan han tar sin utgångspunkt i följande sju marknadsmyter:

1. The invisible hand makes sure that the market is fair and maximises the common good in society.
2. The market takes care of long-term interests, and is doing so by taking everyone’s interests into account.
3. The market creates diversity and freedom of choice.
4. The agents in the market are rational decision makers maximising their individual “utility”.
5. The market tends towards equilibrium where supply and demand meet.
6. Private for-profit corporations will always be the best organisations for maximising efficiency and creating wealth, and their way of functioning can never be changed.
7. That the “free” market is a natural system.⁵

Och så ger han sig själv det synnerligen intressanta uppdraget att utreda tre typer av klyftor eller outredda motsättningar. Den första är klyftan mellan myterna om marknaden och den inom det ekonomiska tänkandet så dominerande neoklassiska modellen över marknaden. Den andra klyftan är klyftan mellan den neoklassiska

⁴ Ibid. sid. 346.

⁵ Tomas Björkman, *The Market Myth*, (Fri Tanke, 2016), sid. 19.

modellen och den faktiskt existerande marknaden. Och den tredje är klyftan mellan den faktiskt existerande marknaden och andra möjliga marknader.

Men innan han fördjupar sig i den uppgiften klargör han på ett mycket bra sätt de antaganden som ligger bakom den neoklassiska modellen. Jag skall inte ta upp dem i detta sammanhang utan jag nöjer mig med att citera Björkmans skarpsynta observation att:

“The problem is not that the economist had to make a number of unrealistic assumptions; the problem is that most of us today are not aware of that they are just unrealistic assumptions necessary for the model to work. We start to believe that the assumptions are actually the way the market works, or at least ‘ought’ to work.”⁶

För att kunna med kraft angripa de vanföreställningar om marknaden som gör att vi har en stark benägenhet både att tycka att marknaden bör fungera enligt de orealistiska antaganden som gjordes för att analysera enligt den neoklassiska modellen skulle kunna använda sig av avancerad matematik – och därmed göra ett extra vetenskapligt intryck – och att vi i det stora hela är tämligen maktlösa inför en närmast naturlagsstyrd marknad tar Björkman hjälp främst av sociologerna Peter Berger och Thomas Luckmann samt filosofen John Searle.

Berger och Luckmann gav på 60-talet ut ett banbrytande verk med titeln *The Social Construction of Reality*⁷, och med hjälp av teserna i den kan Björkman tydligt beskriva processen hur den stegvisa framväxten och utvecklingen av det ekonomiska systemet och marknaden i och med generationernas gång stelnar i människornas sinnen. En levande historisk process där alla systemutvecklande beslut, vilka fattats i konkreta historiska omständigheter som oftast har varit av kriskaraktär, och där besluten därför är koncipierade som sätt att provisoriskt hantera ett konkret problem, förvandlas till ett slags ”fakta”, dvs. till vad man kanske skulle kunna kalla ”det-är-så-här-det-är-och-måste-vara-föreställningar”. Och när detta har skett så framstår marknaden som ”färdig”. Den har alltså blivit en institution som inte i första hand problematiseras, utan i stället ägnar sig dess främsta företrädare åt att producera ideologisk legitimering, dvs. rättfärdigande av varför det är och måste vara som det är.

Men Björkman nöjer sig inte med detta utan vill borra ner sig i en än mer detaljerad förståelse av marknaden och hur det möjligen skulle kunna gå till att bryta upp den stelnade och maktlöshetsgenererande förståelsen av marknaden. Hans första steg blir då att jämföra marknaden med fotboll. En jämförelse som förstås handlar om att marknaden är en regelstyrd aktivitet på samma sätt som fotboll är ett regelstyrt spel. Och inte nog med det. På samma sätt som vi inte kan spela fotboll utan regler, har vi inte heller en marknad utan regler.

Dessutom finns det ytterligare en parallell mellan fotbollens och marknadens regler i den meningen att de inte är givna av Gud på stentavlor i tidernas begynnelse. Utan de har beslutats av – och förändras då och då av – människor som av en eller annan anledning anser att en förändring är motiverad. Och i det här

⁶ Ibid. sid. 53.

⁷ Peter Berger och Thomas Luckmann. *The Social Construction of Reality*, (Anchor Books, New York, 1967).

sammanhanget gör Björkman det mycket centrala påpekandet att ”we sometimes get blinded by all the rhetoric about free markets and forget that what makes it ’free’ is paradoxically a set of agreed boundaries, goals and legal frameworks.”⁸

Björkman lyfter också fram ett antal grupper av regler som är centrala för formandet av den fria marknaden. Och som exempel nämner han:

- What can be known and traded. The human genome? Humans? Nuclear materials? Babies? Votes? Ideas? Patents? Or how about sex, firearms or narcotics?
- The terms under which they can be traded. Is there equal access to the Internet? Are there unions? Is there stakeholder representation? What about corporate monopolies? What is the length of patent protection?
- The conditions under which they can be traded. Can poisonous medical drugs be traded? Unsafe food? Are deceptive Ponzi schemes acceptable? Uninsured derivatives? Dangerous workplaces?
- The divisions between what is private and what is public. Police? Roads? Clean air and clean water? Healthcare? Good schools? Parks and playgrounds?
- How we pay for the institutions that underpin the market. Taxes? User fees? Individual pricing?⁹

Och så gör Björkman det självklara påpekandet: ”These rules don’t exist in nature. They are human creations. Governments don’t just intervene in free markets, they lay the foundation for them, just as the governing bodies of football or tennis do for their games. Free markets are not free of rules; the rules actually define them.”¹⁰

Och det är när detta är klarlagt som Björkman lyfter fram John Searle och några av insikterna från hans bok *Speech Acts*.¹¹ Framförallt Searles uppfattning att det finns två typer av regler, s.k. ”regulative rules” (reglerande regler) och ”constitutive rules” (konstituerande regler). Skillnaden mellan dessa båda regler är att de regler som har en reglerande funktion reglerar en redan existerande aktivitet som är logiskt oberoende av själva regeln, medan en konstituerande regel bygger upp (och reglerar) en aktivitet som inte skulle existera utan regeln ifråga.

Regeln att man skall köra på höger sida av vägen är alltså en reglerande regel för sysslan bilkörning på väg av det enkla skälet att man också kan köra på vägens vänstra sida, eller så skulle man kunna köra lite hur som helst om man skulle ha regelfri körning. Men man kan inte spela schack utan de regler som definierar spelet schack. Schackreglerna är alltså konstituerande regler.

Det som är Björkmans huvudpoäng i det här sammanhanget är alltså att en s.k. fri marknad inte kan förekomma eller uppträda naturligt, så att säga av sig själv. Det finns ingen fri marknad i meningen utan inverkan av människor eller regeringar. En marknad kräver inte bara en uppsättning konstituerande regler för att alls uppkomma och fungera utan den kräver också en uppsättning reglerande regler.

⁸ Ibid. sid. 80.

⁹ Ibid. sid. 80-81.

¹⁰ Ibid. sid. 81.

¹¹ John Searle, *Speech Acts*, (Cambridge University Press, Cambridge, 1969).

Björkman beskriver sin syn på marknaden så här: ”The point again is that the market is at its core a set of *constitutive rules*. And these rules shape the outcome of the market. All markets have internal regulatory systems that are necessary for us to be able to talk about a market at all. Then there are external regulations, *regulative rules* that govern what the market can and cannot do. Any market is a combination of internal rules, supplemented by external controls. Both the internal rules and external regulations are part of the socially constructed reality and are dependent on decisions made by society and by politicians.”¹²

Det som är den stora poängen med att förstå marknaden som en uppsättning konstituerande och reglerande regler är att man samtidigt inser att föreställningen om att det finns en ideal fri marknad att upptäcka någonstans bakom alla klåfingriga politiska pålagringar i form av lagstiftade regler och begränsningar är en illusion. Det kan som Björkman påpekar visst vara så att avskaffandet av en eller annan reglerande regel kan öka marknaden effektivitet. Men utan existensen av konstituerande regler så skulle marknaden inte ens existera. Och dessutom avgör marknaden konstituerande regler ”who will be the winners and losers in our world”¹³. Det är alltså de konstituerande reglerna som bestämmer vilka konsekvenserna blir av marknadsaktiviteten.

Eftersom Björkman förmodligen inser att hans resonemang upp till denna punkt företrädesvis har varit tämligen abstrakta, och att läsarnas förtjusning i abstrakta resonemang kan variera högst betydligt, övergår han så till att kortfattat beröra hur marknaden, så som den ser ut för närvarande, vuxit fram historiskt sett. Han vill alltså visa hur viktiga konstituerande regler för marknaden vuxit fram under specifika historiska omständigheter och som svar på olika kriser och dilemman.

Men jag skall inte upprätthålla mig vid dessa historiska reflektioner utan nöjer mig med att påtala Björkmans slutsats av sin lilla historiska exposé:

The history of commerce and money shows that the current shape of markets wasn't inevitable. In fact, the various elements that make a market possible actually have rather arbitrary histories, shaped by the places and times in which they originated and evolved. This process of arbitrary decisions on the fundamental conditions of the market – the constitutive rules – is still ongoing. The truth is that these ideas and rules continue, as you are reading this book, to be shaped by powerful interests.”¹⁴

När Björkman är så här långt kommen i sina resonemang blir han mer djärv och kanske rent av storslagen i sina ambitioner. Han anser sig nämligen ha formulerat insikter om marknaden som har en tyngd som om de togs på konsekvent allvar skulle kunna utgöra en kopernikansk revolution på ekonomins område. Han är naturligtvis inte så inbilsk att han tror att han ensam viftar med det magiska paradigmskiftesspöet. Utan han har som vanligt ett historiskt perspektiv. Men det han menar är en insikt med paradigmskifteskraft inom den ekonomiska vetenskapen är den framväxande insikten att marknaden inte är ett system som vi

¹² Ibid. sid. 84.

¹³ Ibid. sid. 87.

¹⁴ Ibid. sid. 106.

är underkastade och måste anpassa oss efter, utan marknaden är ett av konstituerande och reglerande regler koreograferat självorganiserande system som vi människor skapat och kan styra och kontinuerligt omskapa.

Vän av ordning kan här förstås omedelbart reagera på begreppet ”självorganiserande system” och undra varför det dyker upp i detta sammanhang. Är inte självorganisation ett begrepp som uppkommit inom naturvetenskapen? Jo så är det förvisso, och personligen är jag inte särskilt förtjust i begreppet. Inom naturvetenskapen fungerar ett begrepp som självorganisation ungefär på samma sätt som begreppet slumpen, dvs. det är mest en språklig strategi för att man vill dölja att man inte har någon förklaring till de fenomen man observerar och studerar. Och särskilt i fallet med begreppet slumpen handlar ju detta om den i en sekulär era viktiga ideologiska uppgiften att försöka skapa en kosmologi och världsförklaring enbart uppbyggd av fakta. Och när man då behöver dölja att man inte ”når ända fram” som det heter, så behöver man ha en ersättning för det som Stephen Hawking kallar G-ordet. Och då är begrepp som slump, självorganisation och ”kreativ emergens” underbara att ta till eftersom man har lyckats profilera dem inte som metafysiska surrogat för Gud utan som något slags yttersta självförklarande naturvetenskapliga realiteter.

Men detta är en fråga för sig, som bara indirekt hör hemma i Björkmans försök att bidra till en kopernikansk revolution på ekonomins område. Och hans syfte med att komma dragandes med begreppet självorganisation visar sig vara hans önskan att bidra till ihopgiftandet av ekonomin med den s.k. komplexitetsteorin. Något som gör att begreppet självorganisation blir ett mer modernt sätt att beskriva och framförallt förstå den marknadsfunktion som Adam Smith beskrev med begreppet ”den osynliga handen”. Och detta lyckas faktiskt Björkman utomordentligt bra med enligt min mening.

Han beskriver sin syn på den fria, självorganiserande marknads funktion i tre punkter.

- The market’s complex self-organisation is dependent on its man-made *constitutive rules*.
- During this self-organisation the market both *produces* and also *distributes* different kinds of human wealth. The *constitutive rules* of the market affect both these processes.
- Production and distribution are related, but the *constitutive rules* can often be tailored to influence production and distribution separately.¹⁵

Och så förtydligar han sin ståndpunkt på detta sätt: “Different *constitutive rules* will result in different market outcomes both with respect to the amount of goods produced and their distribution. One would therefore want to construct the *constitutive rules* in a way that maximizes the efficiency in production and promotes a distribution of wealth that is considered fair.”

Men när Björkman är så här långt kommen i sina resonemang kan kanske hänvisningen till rättvis fördelning av välståndet få en och annan att tro att han när det kommer till kritan är en snårigt resonerande klåfingrig vänstersympatisör med

¹⁵ Ibid. sid. 121.

otillräcklig förståelse för den fria marknadens betydelse för resursskapandet. Men läsaren behöver bara kontempera lite över nästa mening i Björkmans framställning för att denna tro skall förjagas. Han konstaterar nämligen att: ”Once the *constitutive rules* have been optimized there might still be need to impose *regulating rules*, but in this way the administration and efficiency loss that is always the effect of *regulating rules* can be kept at a minimum.”¹⁶

Detta betyder alltså att Björkmans ideal inte alls är någon komplext detaljreglerad socialistisk ekonomi utan en fri marknad konstruerad utifrån konstituerande regler som är så kloka att ett minimum av reglerande regler blir nödvändiga.

Men om någon nu trodde det, så betyder inte detta att Björkman är en osofistikerad nyliberal marknadsvurmare. Utan hans ståndpunkt är i stället att ”we have become confused about what makes a free market free, ignorant of the need for *constitutive rules*.”¹⁷ Och detta innebär i praktiken att vi har ägnat oss åt att i ideologisk nit, och med utgångspunkt från en klen förståelse av begränsningarna hos de konstituerande regler som ligger till grund för den nuvarande varianten av ”fri marknad”, tagit bort eller försvagat olika reglerande regler i förhoppningen om att detta skulle medföra oanade positiva konsekvenser, när det i själva verket får till följd att bristerna hos de konstituerande reglerna för marknaden blottläggs allt tydligare. Mer konkret uttryckt skapar vi alltså allt djupare och svårhanterligare ekonomiska, miljömässiga och politiska problem för oss själva på grund av vår bristfälliga förståelse för hur en fri marknad verkligen fungerar.

Det han menar behövs i stället för slapt och schablonmässigt tänkande kring det välsignelsebringande med den fria marknaden är en knivskarp förståelse av sambandet mellan de konstituerande reglerna för marknaden och det konkreta utfallet av den aktuella marknadsaktiviteten. Det gäller alltså att förstå hur man skall bära sig åt för att skapa marknader som får konsekvenser som är eftersträvansvärda. Och en ekonomisk vetenskap värd namnet bör alltså följaktligen sig åt att utveckla och fördjupa kunskapen kring dessa frågor. Och det är alltså denna insikt som är kärnpunkten i Björkmans ambition att bidra till en kopernikansk revolution på det ekonomiska området.

När Björkman försöker beskriva denna sin centrala insikt på ett lite mindre abstrakt sätt fokuserar han politikernas roll. De sitter ju inne med makten att både lägga över ansvaret för olika samhällsfunktioner på marknaden och att fatta beslut om både konstituerande och reglerande regler som gör att den aktuella marknaden fungerar bra. Björkman tydliggör denna uppgift med hjälp av bildspråk. Han menar att Adam Smiths ”osynliga hand” är den metafor som bäst fångar det som Björkman själv åsyftar med beskrivningen av marknaden som en självorganiserande process som bestäms av de ramar som formas av specifika konstituerande och reglerande regler. Men det Björkman tillför är att han menar att förståelsen av marknaden blir klarare om man inser att den består av två osynliga händer. En hand som sköter produktionen och en som sköter fördelningen av det som produceras. Eller med andra ord: Den ena handen bakar kakan och den andra skär upp den i delar.

¹⁶ Ibid. sid. 122.

¹⁷ Ibid. sid. 123.

Föga överraskande understryker Björkman att det är mycket viktigt att politikerna inte sköter sitt beslutsansvar när det gäller marknaden utifrån oreflekterade schabloner. I synnerhet inte när man överlämnar helt nya samhällsområden till marknaden. Då behöver politikerna ställa och besvara specifika frågor för att marknadsens självorganiserande kraft skall kunna få ett önskvärt utfall.

Björkman lyfter särskilt fram tre frågor:

1. **Will the market really be able to bake this particular cake?** Are we using the market in the right way? Is the task structured in such a way that a meaningful (efficient, just) self-organisation will occur in the economic system? Might this be a collective good or a merit good that the market per definition is unable to handle? Will the market work effectively in this case, or do we need to use a different tool?
2. **Will the cake look and taste good when it comes out of the oven?** What other human values – in addition to economic efficiency – do we want to achieve in this matter? How do we make sure these values emerge as a result? How can we formulate the task and construct the *constitutive rules* around this problem so that the result of the market's self-organisation is in line with the services or products we want it to provide?
3. **Given these rules, how will the market share the cake?** What will be the distribution effects of this decision? Who will be the winners and the losers? Can we design the *constitutive rules* otherwise to make the division of the cake more in line with what we would find reasonable and desirable?¹⁸

Björkman inser naturligtvis att förmågan att ställa relevanta frågor inte automatiskt betyder att det är lätt att ge bra svar. I själva verket är inte den ekonomiska vetenskapen så utvecklad att vi har den kunskap som krävs i "marknadsskapandets" ädla konst. Det finns många orsaker till detta, men den kanske främsta är att det är enklare att tro på schabloner och sagor eller det Björkman kallar myter om marknaden än att forskningsvägen verkligen frilägga relevant kunskap. Och det är ju just för att försöka få en förändring till stånd när det gäller detta som Björkman skrivit sin bok.

Så Björkmans vision av en ekonomisk vetenskap på andra sidan om en kopernikansk revolution är en ekonomisk vetenskap som kan ge god vägledning i skapandet av marknader som ger långt önskvärdare följder än den för närvarande ytterst problematiska produktionen av skriande ojämlikheter, resursskövling, miljöproblem och hotande klimatskriser. En marknad, eller ett ekonomiskt system, som i motsats till det rådande systemet inte gör en långsiktig hållbar utveckling utesluten på förhand.

Nu är ju inte Björkman en himlastormande idealist. Han är som redan antytts väl medveten om svårigheterna. Inte minst när det gäller att få till stånd fundamentala förändringar på det ekonomiska tänkandets område. Men han anser sig ändå ha fog för att kortfattat beröra några löftesrika skolor inom den ekonomiska vetenskapen som är olika väsentliga aspekter av en fördjupad förståelse av marknaden på spåren. Och han går också in en smula på vilka av de sju olika marknadsmyterna som var och en av de olika ekonomiskolorna är effektivast på att ta udden ur. I det

¹⁸ Ibid. sid. 124-125.

sammanhanget uttrycker han sig också mycket klart om det som han anser vara ett centralt problem i sammanhanget, nämligen det obestriddiga faktum att den akademiska världen är så uppsplittrad i olika ämnen. Och han beskriver den splittrade situationen så här: "It is not easy in our academically fragmented world to integrate insights from the many different disciplines needed to support the Copernican revolution in economics. We need physics and systems theory to understand complex self-organising systems; philosophy, in particular ontology, to understand the fundamental difference between natural and social self-organising systems; sociology to understand how we constantly reproduce our socially constructed reality and how it is possible to change this reality. On top of this we need psychology to better understand real human behaviour."¹⁹ Och så konstaterar han med en suck: "No wonder most academics prefer to stay within the boundaries defined by the old mathematical model"²⁰, dvs. det av de sju marknadsmyterna starkt färgade och den ekonomiska politiken helt dominerande neoklassiska synsättet.

Men Björkman låter sig inte förfäras av dylikt utan han ägnar faktiskt ett helt kapitel – betitlat "Possible Markets" – åt att reflektera en smula över möjliga förändringar av framförallt de konstituerande regler som formar en självorganiserande marknad som ger upphov till långsiktigt ohållbara (eller åtminstone utomordentligt problematiska och svårhanterade) följder.

Björkman gör inledningsvis i detta kapitel upp en lista över olika förändringar som han anser skulle behövas för att marknaden skall kunna fungera bättre. En lista som ser ut så här:

- Continue to create new ways of measuring results, a bottom line that extends beyond the purely financial. This will change the emphasis of business laws on protecting capital and investments and make their duties broader.
- Provide shareholders with wider responsibilities. We need to re-impose obligations on shareholders and broaden the obligations on board members and directors beyond shareholder interests.
- Limit companies' status of personhood. Businesses still need to be individual legal entities, but to give them human rights and freedom when they have overwhelmingly more power than most people jeopardises democracy.
- Democratise decision-making in business. Perhaps forms of participatory democracy can be incorporated so that employees have efficient ways of making their voices heard in the overall development of the company. This could be supported and facilitated by new legal forms of corporations.
- Promote a long-term view on business. Short-termism is a persistent problem for public limited liability companies. Perhaps if you commit to owning shares for ten years you ought to get ten times the voting rights.²¹

Björkman betonar samtidigt att listan skulle kunna vara mycket längre. Och han uppmanar också sina läsare att inte kritisera dessa enkla exempel, utan han tycker att de i stället skall använda dem som utgångspunkt eller inspiration för egna bättre

¹⁹ Ibid. sid. 119.

²⁰ Ibid. sid. 119.

²¹ Ibid. sid. 129.

idéer ”on how the market could be made to service us all – individually and collectively – rather than the other way around.”²²

I resten av kapitlet tar sedan Björkman upp olika idéer på förändringar i linje med sin lista. Och jag skall inte här fördjupa mig i dessa idéer. Men det handlar t.ex. om att förändra perspektivet på, eller utveckla andra former av, ägande och äganderätt inklusive sådant som numera faller under begreppet copyright. Och han diskuterar också olika sätt att mäta ekonomisk framgång samt olika perspektiv på pengar och beskattning.

Men Björkman inser förstås att det inte är gjort i en handvändning att få till stånd fundamentala förändringar av marknadens funktion. Det är ju en sak att det finns rent intellektuella svårigheter av den typ som redan nämnts – dvs. den akademiska ämnessplittringen och den allmänna oviljan att överge en uppnådd och bekväm konsensus kring den neoklassiska modellens hållbarhet. Men den kanske svåraste problematiken är de motkrafter som genereras av dem som odiskutabelt vinner på det nuvarande systemet.

Och på det här området är Björkman uppfriskande rättfram. Han störs inte minst av hyckleriet bland de mäktiga aktörer inom framförallt näringslivet som offentligt bedriver propaganda för att den politiska makten skall låta bli att med klåfingriga beslut lägga sig i den fria marknadens funktion, samtidigt som de bakom kulisserna satsar stora resurser – strängt taget i gränslandet till korruption – på att förmå politikerna att fatta beslut som gynnar de lobbade branscherna och företagen.

I den ena mungipan sjunger man alltså den fria marknadens lov i den meningen att man stöder illusionen om att det faktiskt finns en fri marknad som strängt taget fungerar som ett naturfenomen, medan man i den andra mungipan väser fram argument för att spelreglerna på marknaden skall ändras så att de gynnar de egna intressena. Och Björkman nämner i detta sammanhang också några amerikanska exempel på omfattningen av lobbandet. Att t.ex. de trettio största företagen 2011 satsade mer pengar på lobbying än vad de betalade i skatt. Eller att bankföretagen spenderade 3,4 miljarder dollar mellan 1998-2008 på att undvika regleringar av de finansiella instrument som utlöste den globala ekonomiska krisen 2008.

Men trots dessa och ytterligare exempel är Björkman inte motståndare till lobbying. Han vänder i stället på perspektivet och framhäver att inte skulle företagen satsa så mycket pengar på lobbying om den inte fungerade. Företagens beteende är alltså ett erkännande av att vi människor har makt att skapa marknader efter våra föreställningar om vad som är eftersträvansvärt. Vi kan helt enkelt betrakta företagens eget beteende som en falsifiering av deras egen propaganda om att det finns en idealiserad fri marknad som i det närmaste fungerar som ett naturfenomen och därför bör lämnas till sig själv.

För Björkman blir därför den intressanta frågan maktkampen om vilka värden som skall styra konstruerandet av marknaden. Han uttrycker saken så här: ”This brings us to the central political question. Who should decide the internal market rules, and their major purposes. If our democracy was working as it should be, presumably our elected representatives, public agencies and courts, would be

²² Ibid. sid. 129-130.

making the rules roughly according to what most of us want the rules to be – that the objective should be the common good of society. The economy would be working for us; we wouldn't be working for the economy. The trouble is, as we have seen, that the rules are being made mainly by those with power and resources to buy the politicians, public agencies and courts – and the lawyers who appear before them. This may not be corruption in the strict legal sense – people are acting as they do because they are muddled about the market and believe they are doing what is necessary for prosperity. But as income and wealth have concentrated at the top, so has political clout. And the most important power is determining the rules of the game.”²³

Sedan gör Björkman en del politiska reflektioner helt i min smak. Han påminner om att det oftast är det han kallar ”conservatives”, dvs. borgerliga politiker, som står upp för det de kallar den fria marknaden. Men dessa politiker har i realiteten lika stort intresse som ”progressives”, dvs. politiker på vänsterkanten, av att politiskt styra marknaden. Skillnaden är bara att borgerliga politiker har maximal ekonomisk tillväxt som ledstjärna i sina marknadsmanipulationer, vilket ju i sin tur oftast leder till att de skapade rikedomarna har en tydlig tendens att röra sig mot toppen av förmögenhetshierarkin. Och dessutom är de borgerliga politikerna ”smart enough to hide their interventions, implying that the structures that redistribute income upwards are just the natural working of the market.”²⁴ Samtidigt som de ofta får hjälp när det gäller detta av politikerna på vänsterkanten genom att dessa riktar anklagelser mot högerpolitikerna med innebörden att dessa är ”marknadsfundamentalister”. Ett omdöme som ”effectively implies that the way that conservatives structure the economy is somehow its natural state.”²⁵

Och så kommer hans skarpsynta slutsats att “the confusion that this misguided war against market fundamentalism creates in designing policy is even more serious than the political damage. Progressives have no reason to look to government to reverse market outcomes. Rather, like their conservative opponents, they should look for ways in which they can structure the market's *constitutive rules* so that free markets have better, more progressive, impacts on the world.”²⁶ Vilket alltså i klartext betyder att Björkman anser att den rätta politiska strategin inte är att försöka korrigera marknadens utfall med hjälp av olika typer av fördelningspolitik utan i stället skall man ge sig på uppgiften att ändra marknadens konstituerande regler så att marknaden helt enkelt skapar den rättvisare och hållbarare värld som många vill ha och alla behöver.

Björkman för också detta resonemang ett steg vidare. Han påstår nämligen att uppgiften att skapa konstituerande regler för marknaden som möjliggör en långsiktigt hållbar och rimligt rättvis värld präglad av frihet och demokrati är en gemensam uppgift för alla ansvarstagande politiker. För ”if we fail to develop the market to meet our global challenges, each more complicated than the last, *the market will soon degenerate in the same way as the planned economy degenerated into when the planners were overwhelmed by complexity*. The effects of this degeneration might not manifest themselves as shortages of supplies in our stores,

²³ Ibid. sid. 145-146.

²⁴ Ibid. sid. 146.

²⁵ Ibid. sid. 146.

²⁶ Ibid. sid. 147.

rather the contrary. The effects will most probably show up as ecological and social collapse of the world as we know it.”²⁷

För min egen del berör jag samma problematik i både *Den vise VD:n* och [Vart är världen på väg?](#)²⁸ när jag påstår att det bara finns planekonomi i den meningen att det inte finns några spelregelfria ekonomier. Och att förespråkarna för den förment fria marknaden drog en felaktig slutsats när både planekonomin och Sovjetunionen bröt samman. På den tiden trodde nämligen i stort sett alla att detta var beviset för marknadens självklara och naturliga överlägsenhet. Men i praktiken handlade den s.k. fria marknadens triumf om att dess spelregler var något effektivare än den sovjetiska planekonomivarianten. Eller som jag uttryckte saken då jag i efterordet till *Den vise VD:n* påminde om ”vad jag brukade säga eller ibland bara tänka när jag blev överöst av stark och enligt min mening naiv eufori över den fallna Berlinmuren och Sovjetunionens sammanbrott. Naturligtvis var dessa skeenden stora glädjeämnen i sig, men min övertygelse var och har förblivit att *den västerländska liberaldemokratiska kapitalismen har lika lysande framtidsutsikter som den totalitära kommunismen. Men att det kommer att ta lite längre tid innan detta blir uppenbart.*”²⁹

Och jag är därför enig med Björkman om att vi närmar oss den tidpunkt då den högt ärade s.k. fria marknadsekonomin har nått vägs ände. Samtidigt som det inte heller finns någon i konventionell mening planekonomisk väg ur denna situation. Det som behövs är en djupare förståelse av hur man konstruerar en marknad där friheten och kreativiteten bevaras, samtidigt som den tyglas av kloka konstituerande regler som gör att människans gemensamma ekonomiska aktiviteter får ett utfall som leder just till den långsiktigt hållbara utveckling, som jag tidigare beskrivit som utesluten på förhand om vi fortsätter på det spår som följer av hur den rådande varianten av marknadsekonomi fungerar.

Så här långt kommen i sina resonemang visar Björkman att han också förstår vilken oerhörd makt föreställningen om den fria marknadens välsignelser fått under den moderna epoken. Den har i realiteten blivit en myt i betydelsen gudasaga. Björkman konstaterar därför utan omsvep att ”in practice, the market serves the same purpose as God or Science once did: to provide us with an external ultimate authority.”³⁰

Björkman hymlar inte heller med att som meningsgenererande myt är tron på den fria marknaden skral. Han säger därför att ”as an ultimate authority the Market myth is very thin. As efficient as the market is for allocating private goods, it is that poor at providing a satisfying shield against our collective existential void. And many can now feel the cracks in this shield. This overarching societal myth must address the important common questions of efficiency, and must also address questions about other common human values like justice, equity and meaning.”³¹

Det Björkman har analyserat sig fram till är i själva verket den enligt min mening helt korrekta slutsatsen att om vi skall kunna lämna den med en gudasaga

²⁷ Ibid. sid. 150.

²⁸ Karl-Erik Edris, *Vart är världen på väg?*, (Edris Idé-Förlag, Trångsund, 2015).

²⁹ *Den vise VD:n*, sid. 351.

³⁰ *The Market Myth*, sid. 155-156.

³¹ Ibid. sid. 156.

jämförbara illusionen om en fri marknad, som fungerar närmast som ett naturfenomen, bakom oss och ta ansvar för konstruerandet av en marknad som möjliggör en långt bättre fungerande värld än vår nuvarande av sociala, kulturella, politiska, ekonomiska och ekologiska kriser och hot plågade värld, så behöver vi en bättre myt som ger oss ett perspektiv utifrån vilket vi kan bedöma marknadens funktion och utifrån den bedömningen göra vår omkonstruktion. Vi behöver helt enkelt det Björkman kallar ett nytt meta-narrativ.

Men så fort han konstaterat detta trampar han gladeligen ner i en stor och djup postmodern grop genom att påstå att behovet av ett nytt meta-narrativ ställer oss inför utmaningen att ”we now have the correct post-modern insight that all such frames, all meta narratives, are also man-made social constructs.”³² Vilket får Björkman att dra slutsatsen att detta ”forces us to focus on the process of self-consciously formulating a new meta-narrative.”³³

Enligt min mening hamnar Björkman i och med denna slutsats i samma läge som katten som febrilt jagar sin egen svans. Det lär inte bli någon ände på snurrandet efter det meta-narrativ som han så klokt sett behovet av, eftersom det inte föds på det sätt han vill tro. Och ju mer det snurras desto mer kommer saknaden efter ett nytt meta-narrativ att kännas. Men jag skall inte i detta sammanhang fördjupa mig närmare i bristerna i Björkmans perspektiv på dessa frågor. Den som är intresserad av min syn rekommenderas i stället att läsa *Vart är världen på väg?*

Samtidigt vill jag avslutningsvis konstatera att jag i det stora hela tycker att Björkman har skrivit en utomordentligt bra bok. Visst kan man tycka att han tar stora ord i sin mun när han uttryckligen säger sig vilja bidra till en kopernikansk revolution i synen på marknaden, och därmed på det ekonomiska systemet. Men jag tycker faktiskt inte att han är fel ute. Han inser ju med smärtsam tydlighet att om vi fortsätter att sprida och hylla den myt om den fria marknaden som gör att vi omedvetet avstår makt över marknaden till personer som enbart tjänar ett kortsiktigt vinsttänkande så kommer vi att fortsätta att dra på oss allehanda bekymmer som allt mer antar kollapsliknande karaktär. Därför manar Björkman oss alla att tro på vår makt att omskapa marknaden och det ekonomiska systemet så att utfallet blir sådant att vi undviker en hotande mardrömsritt av allt mer svårhanterliga ekologiska, ekonomiska, sociala och politiska problem. Och dessa hans maningar är dessutom underbyggda av skarpsynta analyser.

Jag vet inte hur litteraturlistorna ser ut på ekonomiutbildningarna i Sverige och annorstädes. Men om dessa inte redan inkluderar Björkmans utmärkta bok så borde de göra det. Och boken bör dessutom ingå i en tidig kurs så att eleverna direkt får lära sig av med illusionen om den fria marknaden och i stället börja reflektera över hur de konstituerande reglerna för marknaden bör se ut för att den skall kunna vara en central aspekt av mänsklighetens gemensamma bygge av en rimligt välskött värld.

II. Bokrelease för *The Market Myth*

äger rum måndagen den 30 januari 18.00-20.00 på [Epicenter!](#) OSA senast 25/1 till epost: s_sonnhammer@hotmail.com

³² Ibid. sid. 156.

³³ Ibid. sid. 156.